

Vargha Katalin

Mailand Oszkár és a találósok¹

Az 1890 és 1920 közötti időszakot a kutatástörténet „a néprajztudomány és ezen belül a folklorisztika önálló tudományszakká válásának időszaka”-ként határozza meg (Landgraf 2011: 158). Ehhez kapcsolódóan az intézményes háttér kiépülése és a fogalmi rendszer megszilárdulása mellett a népköltési gyűjtések terén is fontos változások történtek, ezek egyike az egy területen végzett, intenzív népköltészeti szöveggyűjtések megindulása (Landgraf 2011: 158). Számos gyűjtésre a Kisfaludy Társaság támogatásával került sor, és ezek egy része a magyar folklorisztika reprezentatív sorozatában, a *Magyar Népköltési Gyűjtemény*-ben jelenhetett meg.

Azonban a Kisfaludy Társasághoz beérkezett számos gyűjteménynek, amelyek egy-egy terület vagy település népköltésének különböző műfajokhoz tartozó szövegeit foglalták magukba, csak töredéke jelent meg nyomtatásban. A fennmaradt kéziratok ma legnagyobb számban a budapesti Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában (a továbbiakban: NM EA) találhatóak, másokat a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Informatikai Központ Kézirattára (a továbbiakban: MTA KIK Kt) őriz.

Számos kéziratoss gyűjtemény alapos feltárására és – néhány esetben – kritikai kiadására sor került az utóbbi évtizedekben. A gyűjteményt vagy gyűjtőt középpontba állító munkák mellett az egyes műfajok monografikus feldolgozásához is szükséges a kéziratoss források használata. Jelenleg is folyamatban van a magyar találósok történeti adatbázisának összeállítása, amelynek keretében legteljesebben az Etnológiai Archívum találósokat is magába foglaló kézirateinak feltárása történt meg. Ilyen szempontból dolgoztam fel Mailand Oszkár kéziratban maradt, kiadás-

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

ra előkészített gyűjteményét is,² amelynek tizedik fejezetét több mint kilencven *találós mese* alkotja.

Mailand Oszkár (1858–1924) folklórgyűjtéseivel és különösen a Kisfaludy Társasághoz fűződő kapcsolatával legutóbb Olosz Katalin foglalkozott részletesen (Olosz 2019). Az erdélyi gyűjtő kisebb román közleményei mellett magyar nyelvű népköltési gyűjtéseinek egy jelentős része *Székelyföldi gyűjtés* címmel megjelent a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* VII. köteteként (Mailand 1905). Székelyföldi gyűjtésének második kötetében kéziratban maradt, és Sebestyén Gyula hagyatékából került a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába.

Mailand Oszkár román népköltészetre irányuló munkásságát összegző cikkében Faragó József megállapítja, hogy „az apróbb műfajok közül legtöbbit a találós kérdéssel foglalkozott” (Faragó 1981: 492). Azonban Mailand Oszkár publikációit áttekintve csak néhány kisebb, a román találósok egyes jellemzőit ismertető közleményt találunk, amelyeket két helyen összesen hatvanöt szöveg egészít ki, a gyűjtő műfordításában. Magyar nyelvű találósok pedig egyáltalán nem jelentek meg tőle nyomtatásban. Kéziratban maradt népköltési gyűjteményében ugyanakkor nagy, a műfaj különböző szövegtípusait magába foglaló találós-fejezet található. Jelen tanulmány elsődleges célja Mailand Oszkár találósokra irányuló munkásságának és ezen belül kéziratban maradt találósok gyűjteményének bemutatása. A főszöveget kiegészítő függelékben először olvashatók nyomtatásban a mindeddig publikálatlan szövegek.

Mailand Oszkár találósokkal kapcsolatos munkásságára vonatkozó adatok

Miként fent már kiemeltém, magyar találósok Mailand Oszkár gyűjtéséből nyomtatásban nem jelentek meg, sem a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* hetedik köteteként megjelent *Székelyföldi gyűjtés* (Mailand 1905) részeként, sem kisebb közleményeiben. Ugyanakkor több forrás megerősíti, hogy a műfaj összehasonlító vizsgálata már az 1880-as években foglalkoztatta, és a román találósok gyűjtését is megkezdte már ekkor.

² Mailand Oszkár: *Népköltészeti gyűjtés. Székelyföld.* (é. n.) Kézirat. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: NM EA 1944/B: 639–664.

A legkorábbi általam ismert adat szerint 1886 januárjában a Hunyad-megyei Történelmi és Régészeti Társulatban értekezett „a néptalányokról, különösen kiemelve a rumén nép talalós meséit” (Kun 1888: 122). Az értekezés szövege nem maradt fenn.

Két évvel később, 1888. május 17-én Kolozsváron, az Erdélyi Múzeum-Egylet Nyelvészeti, Bölcsészeti és Történelmi Szakosztályának ülésén Hegedüs István titkár olvasta fel Mailand Oszkár értekezését a talalósokról. Az értekezés szövege nem maradt fenn, tartalmáról viszont két forrás is tudósít, jelentősen eltérő hangnemben. A szakosztály titkára tárgyilagos hangvétellő beszámolójában (Hegedüs 1888) röviden összegezte az értekezés főbb témaköreit. E szerint Mailand a talalósok lélektani eredetét járta körül, és a műfajt a népi tudás fontos kifejezési formájaként írta le, bemutatva annak három csoportját (bölcseledő, természetmagyarázó és számtalányok/didaktikus talányok):

„Mailand Oszkár, dévai realiskolai tanár és szakosztályi tagnak: A néptalányok elmélete cz. értekezését olvasta föl a titkár. Ez értekezés kutatja azon pszichologiai mozzanatot a nép lelkében, mely a talánynak eredetet ad és a székely, szász és román néptalányokból vett példákat (!) illusztrálja a nép pozitív és negatív alaku meghatározásait, melyekkel az előtte érthetetlen lényegét a körülötte lévő természeti és psychikusvilágnak megfejtteni törekszik. E talányok három nemét mutatja be: bölcseledő, természetmagyarázó és szám vagy inkább didaktikus talányokat. Kimutatni igyekszik, hogy a nép érzelmeit, indulatait a népköltésben rakja le, tudását, észleleteit a talányban. Ezért nép-pszichologiai szempontból fontos tanulmány-tárgynak tekinti. Ez értekezést a közönség szintén tetszéssel fogadta.” ([Hegedüs] 1888: 258.)

A ülésről beszámolt a *Kolozsvár* című lap is, azonban a fent idézett szövegtől eltérően éles kritikával illetve Mailand értekezését (sz. n. 1888). A kritika szerzője nem találta megfelelő színvonalúnak az előadást, és elégtelennek minősítette Mailand szakirodalmi tájékozottságát is:

„Értekező a talány elméletét igyekszik meghatározni; aztán összehasonlításokat tesz a román, magyar és a szász talányok között.

Mailand Oszkár ur azonban csak tárgyi összehasonlításokat tesz; munkálatát nem képes tudományos színvonalra emelni, a mi a helynél fogva, a honnan az felolvastatott, okvetlenül szükséges lett volna. Ugy látszik, tárgyát kellően nem ismeri; erre vall azon állítása is, hogy az általa felölelt kérdéssel még nem foglalkozott senki. Ez nem áll; hisz a csak

kézügyben lévő adatokat is összefoglalva, tudni kell, hogy Meltzel [!] Hugó összehasonlító folyóirata³ e tárgygyal gyakran foglalkozott,⁴ Moldován Gergelytől több mint három dolgozat jelent meg az egyes lapok tárczáiban;⁵ a szász talányokról pedig Haltrich, *Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen* című művében irt,⁶ eltekintve a román nyelven megjelent terjedelmes ismertetésekről.” (sz. n. 1888: [4])

A bírálat további része is az értekezés hiányosságait részletezi, hiányolva többek között a nemzetközi és a diakronikus kitekintést; „a talány eredetéről fennforgó szép legendák” bemutatását; a találósok előadási alkalmait jelentő társas összejövetelek ismertetését, valamint a „talány világirodalmának alapos ismeretét” (sz. n. 1888: [4]).

A beszámolókból kiderül, hogy Mailand Oszkár már ekkor összehasonlító igénnyel foglalkozott a műfajjal, és példaként magyar/székely, román és szász szövegeket is idézett, de arra nem történik utalás, hogy ezek közül mi az, amit ő maga gyűjtött. A kritikára Mailand nyilvánosan nem reagált, legalábbis nyomtatásban megjelent válasza nem ismert.

Mailand találósgyűjtésére vonatkozóan a legkorábbi adatokkal a *Kisfaludy Társaság Évlapja*iban közzétett jelentése szolgál, amelyben a Kisfaludy Társaság támogatásával az 1888. év nyarán Hunyad vármegyében végzett román népköltési gyűjtéseiről számolt be (Mailand 1890). Ebből megtudhatjuk, hogy útja során különböző népköltési műfajokból is lejegyzett prózai és verses, terjedelmesebb és rövid szövegeket egyaránt:

³ Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok = *Acta Comparationis Litterarum Universarum* (1877–1888).

⁴ Példaként hozható az alábbi két közlemény: (sz. n.): 1881 Die Rätsel- und Scherzfragenpoesie der Székler in Siebenbürgen. *Acta Comparationis Litterarum Universarum* V. (5) 3–10, 51–58, 133–135; V. (6) 17–21; (sz. n.): 1882 Magyarische Volksrätsel und Scherzfragen. *Acta Comparationis Litterarum Universarum* VI. (7) 143–144. Előbbi a *Vadrózsák* (Kriza 1863) 42 találós szövegének közölte szó szerinti és irodalmi német fordítását. Az utóbbi, rövid közleményben a *Magyar Nyelvőr*ben megjelent két szolnoki, illetve két debreceni találós jelent meg német fordításban.

⁵ Egyelőre nem sikerült azonosítanom, hogy milyen írókra céloz a kritika szerzője, Moldován Gergely későbbi publikációiból azonban kiderül, hogy valóban foglalkozott a témakörrel. Példaként említhető az Alsófehér vármegye román néprajzát bemutató összefoglalásából a találósokra vonatkozó fejezet (Moldován 1899: 988–991).

⁶ Lásd Haltrich, Josef: *Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen*. Springer, Berlin, 1856. A kötet számos kiadásban jelent meg, pl. 1882-ben már a harmadik, bővített kiadását adták ki Bécsben.

„Kizárólagos kutatási szempontokat, noha tehettem volna, nem tűztem ki magamnak. Tanulmányoztam a népet úgy a mint élembe tűnt s a mint sajátos jellemvonásaihoz hozzáférhettem. *Gyűjtöttem mondákat, regéket, meséket, néptalányokat, varázsigéket és népdalokat.* Nem válogattam, nem kicsinyeltem semmit, mert tudom, hogy sokszor a legkisebb, legigénytelenebbnek látszó adat igen nagy szolgálatot tehet az ethnologusnak.” (Mailand 1890: 85, kiemelés: V. K.)

Beszámolója során az ’összehasonlító mitológiai megjegyzések’ és különböző népköltési műfajokra vonatkozó megfigyelések mellett külön szakaszban tért ki a korabeli szóhasználatnak megfelelően *néptalányok*-ként megnevezett találósokra. Ebből az derül ki, hogy a műfaj szövegeinek gyűjtését már korábban megkezdte („Gyűjtéseimet már régen kiterjesztettem ezekre is s úgy találtam, hogy kevés nép dicsekedhetik annyi néptalánnyal, mint az oláh.” Mailand 1890: 100). Gyűjteményét több mint hatvan szövegre becsülte, ezek közül tárgyevi gyűjtéséből közölt harmincat saját fordításában, külön szólva a „bölcseledő néptalányokról”, a mitologikus vonatkozással bíró szövegekről és a számtalányokról (Mailand 1890: 100–103). Itt sem utalt a téma összehasonlító szakirodalmára, azonban ez egy gyűjtési beszámoló esetében nem is feltétlenül róható fel hibaként. Következő évi beszámolójában csak egy rövid utalást találunk a néptalányokra vonatkozóan (Mailand 1891a: 80), azonban azok gyűjtéséről a továbbiakban nem írt. Harmadik jelentésében Mailand a korábbiakkal ellentétben a gyűjtés tudatos körülhatárolásáról számolt be: „Gyűjtéseimben határozott irányokat és szempontokat tűztem ki magamnak. Az ethnologia mezeje virágos rét, melyen marokkal szedni a virágot igen könnyű dolog. Súlyt fektettem azonban a lényegre s arra, a mi a *pusztulásnak leginkább ki van téve.*” (Mailand 1898: 103, kiemelés: V. K.)

1891 februárjában a Magyar Néprajzi Társaság ülésén olvasták fel *Rumén találós mesék* című értekezését, amely ugyanebben az évben meg is jelent a Társaság lapjában, az *Ethnographiában* (Mailand 1891b). A rövid közleményben Mailand harmincöt román találóst adott közre, eredetiben és saját fordításában, amelyeket „Petrozsény vidékén és a hunyadmegyei Erdőhátságon” jegyzett le (Mailand 1891b: 129–130). Értekezésének ezt megelőző része csak mintegy felvezetésül szolgál a szövegekhez, és meglehetősen általános megállapításokat tesz a műfaj feltételezhető eredetéről és funkciójáról (pl. „Nézetem szerint a találós mesék a tudás kifeje-

zésének legősibb alakjai. [...] léteztetett egy kor, a melyben a tudás eredményei a nép találós meséiben voltak lerakva” Mailand 1891b: 128). Itt sem találunk utalást a korábbi szakirodalomra, de még a szövegközlésekre sem.

Erre vonatkozóan csak a műfaj elhanyagoltságát emelte ki Mailand: „Kevés gondot fordítottak eddig a találós mesék gyűjtésére, még a magyar nép tanálgatós meséinek gyűjtése is el van hanyagolva, s még inkább hazánkban lakó némely más népé. Ily gyerekségekkel ki is foglalkoznék tüzetesen?” (Mailand 1891b: 129).

Megállapításában ugyan van igazság, hiszen a találósok nem tartoztak a korabeli kutatás által kiemelten vizsgált műfajok közé, ugyanakkor a népköltési és népnyelvi gyűjtések anyagából már az 1850-es évek közepétől rendszeresen jelentek nyomtatásban szóbeli rejtvények. A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* II. és III. kötetében (Török 1872: 347–372, Kriza–Orbán–Benedek–Sebesi 1882: 291–298) és más népköltési gyűjteményekben (pl. Merényi 1861: 204–224, Arany 1862: 318–325, 328, Kriza 1863: 337–352; Kálmány 1881: 161–168, 1882: 156–162, 1891: 188–192), valamint a *Magyar Nyelvészet* (1856–1861) és a *Magyar Nyelvőr* (1872–) lapjain ekkorra összesen már több mint 2100 magyar találóst adtak közre.⁷

Mailand a hiányosságok említése mellett személyes tapasztalatát is megosztotta a találósok gyűjtésének nehézségeivel kapcsolatban: „Igaz, hogy a találós mesék gyűjtése nem a legkönnyebb feladat a népvizsgálóra nézve. Tapasztaltam, hogy a nép kabátos embernek nem szereti elmondani találós meséit, részint álszégyenből, (van is sok kétértelmű rejtvény), részint a nevetségességtől félve. Csak hosszas meglesés, (a népvizsgálat e fontos postulatuma) juttat e röpke sphinxek birtokába” (Mailand 1891b: 129).

Összesen tehát a publikált anyag tanúsága szerint hatvanöt román találós gyűjtése és fordítása fűződik bizonyosan Mailand Oszkár nevéhez.⁸ Elméleti jellegű, illetve összehasonlító munkássága a megjelent publi-

⁷ A népköltési és népnyelvi gyűjtésen alapuló szövegközlésekben a hosszú 19. század során megjelent magyar találósokat összegző szövegkiadás: Vargha K. 2010.

⁸ További, Mailand Oszkár által saját fordításában közreadott találós-közlemény(ek)re hivatkozik Mailand–Soit 1981: XIII. Adatait azonban más források nem támasztják alá, és ahogy tanulmányában Olosz Katalin is utal rá, a szöveggyűjteményben és a bevezetőben sok téves adat jelent meg (Olosz 2019: 824).

kációk ismeretében nem nevezhető jelentősnek. A találósokra vonatkozó kutatásairól alkotott képet ugyanakkor tovább alakíthatja a magyar nyelvű gyűjtéséből kéziratban maradt kötet részét képző találós-fejezet.⁹

Mailand Oszkár székelyföldi gyűjtése

Olosz Katalin 2019-ben megjelent tanulmányában részletesen bemutatta Mailand Oszkár és a Kisfaludy Társaság kapcsolatát, feltárva székelyföldi gyűjtőútjainak történetét, megjelent és kéziratban maradt kötetének alakulását egyaránt. Ezért itt csak röviden szeretném kiemelni a jelen tanulmány szempontjából legfontosabb adatokat.

Míg 1900 előtt Mailand Oszkár elsősorban román népköltészetet gyűjtött a Kisfaludy Társaság támogatásával, a századfordulót követően a „székely népdalok és néphagyományok” gyűjtésére kapott megbízást a Társaságtól (Mailand 1905: V), amely három gyűjtőútját támogatta 1901, 1902 és 1903 nyarán.¹⁰ A földrajzilag nagy területet¹¹ bejáró gyűjtő anyagát rövid idő alatt sajtó alá is rendezte, így született meg a *Székelyföldi gyűjtés* című kötet, amely 1905-ben a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* VII. darabjaként jelent meg (Mailand 1905). A kötet legnagyobb terjedelemben népdalokat adott közre, emellett balladák, köszöntők és lakodalmi versek, táncszók és mesék kaptak benne helyet. Hogy e három székelyföldi gyűjtőútja során más műfajokba tartozó szövegeket is gyűjtött-e Mailand, azt jelenleg nem tudjuk, mivel anyagának kézírata, illetve a gyűjtésre vonatkozó részletes dokumentáció nem ismert.

Azt viszont több – mind nyomtatásban megjelent, mind kéziratos – forrás megerősíti, hogy a *Székelyföldi gyűjtés* megjelenését követően Mailand Oszkár tovább folytatta a gyűjtést, a Kisfaludy Társaság újabb felkérésére és támogatásával (Olosz 2019: 832–833). Erről Vargha Gyula, a Kisfaludy Társaság titkára és a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* szerkesztője a társaság Évlapjaiban is beszámolt: „A gyűjtés munkája is serényen folyik. Mailand Oszkár dévai tanár, e páratlan buzgóságú gyűj-

⁹ NM EA 1944/B: 639–664.

¹⁰ Gyűjtőútjainak alakulását és eredményeit kéziratos dokumentumok alapján részletesen bemutatja Olosz 2019: 827–832.

¹¹ A gyűjtés során érintett területeket lásd Mailand 1905: XIV–XX.

tónk, az erdélyrészi magyarság körében fáradozott már is gazdag gyűjteményének kiegészítésén” (Vargha Gy. 1909: 11). Egy évvel később már a gyűjtemény elkészültéről számolt be Vargha Gyula: „Sajtó alá van készítve Mailand Oszkár székelyföldi gyűjtésének második kötete [...]” (Vargha Gy. 1910: 19). Újabb egy év elteltével megismételte, hogy „[...] sajtó alá elkészítve várja a megjelenést Mailand Oszkár székelyföldi gyűjtésének második kötete [...]” (Vargha Gy. 1911: 14).

A *Székelyföldi gyűjtés* második kötete azonban nem jelent meg, ennek lehetséges okait és a kézirat sorsának alakulását is részletesen bemutatta Olosz Katalin (2019: 834–839). A kiadásra előkészített kézirat Sebestyén Gyula hagyatékában maradt fenn, majd onnan a budapesti Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába került (leltári száma: NM EA 1944).

Az összesen 973 lapnyi kézirat az Archívumban két részre osztva található meg (1944/A és 1944/B). A találósok az anyag második részében, az 1944/B kötegben vannak, amely a 639–973. lapokat tartalmazza. A kéziratos gyűjteményben fennmaradt találósokról elsőként a műfajjal sokat foglalkozó Mándoki László tudósított gyűjtés- és kutatástörténeti összefoglalásában, az Ethnológiai Adattárban (ma Etnológiai Archívum) őrzött kézirat ismeretében: „Mailand Oszkár *Székelyföldi gyűjtés* című kötete 1905-ben jelent meg (MNGy VII.) [...]. A kiadott anyagon kívül még egy kötetre valót őriz a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára 1908-as dátummal (jelzete EA 1944), s ebben 93 találós kérdést olvashatunk a 640–664. lapokon. Kár, hogy még mindég nem került sor kiadására” (Mándoki 1980: 320).

A kéziratos kötet a budapesti folkloristák egy része számára már ennél korábban is ismert lehetett. Az anyag második felét tartalmazó, tizenkilenc mesét is magában foglaló 1944/B köteg borítóján az 1949 és 1963 között a Néprajzi Múzeum munkatársaként dolgozó Kovács Ágnes mesékre vonatkozó jegyzetei olvashatók, 1955-ből, illetve 1960-ból.¹² A tizenkilenc mesét a későbbiekben feldolgozták a *Magyar Népmesekatalógus*

¹² A borítón található legkorábbi, datálatlan és név nélküli megjegyzés: „Az anyag egy része, – részben változtatásokkal a bevezető tanulmányban és a jegyzetekben – megjelent a Magyar Népköltési Gyűjtemény VII. köteteként a Kisfaludy Társaság kiadásában Budapesten 1905-ben.” A szöveg után zárójelben: „(Jav. K. Á.)”

A következő megjegyzés: „19 mesét tartalmaz, melyek közül egy sem jelent meg nyomtatásban. Jegyzéküket ld. a túloldalon KÁ 1955 III. 21.” Az utolsó: „Mailand O. a gyűjtést 1910 után nyújtotta be, tehát egyetlen szöveg sem jelenhetett meg a MNGy VII.ben. K.Á. 1960. II.”

munkálatai során,¹³ egy szöveget pedig Kovács Ágnes a *Magyar Néprajzi Lexikon* egyik meseszócikkében is idézett, „formai szempontból [...] figyelemre méltó” változatként (Kovács 1977: 165).

A kézirat kiadásának ötlete többször is felmerült, mind Kolozsváron, mind Budapesten (lásd Faragó 1981: 490, Voigt 1985: 148, Olosz 2019: 825–826), ám erre – néhány szöveg kivételével – mindeddig nem került sor.

Az NM EA 1944/B jelzésű kéziratot kötegben Mailand Oszkár kiadásra előkészített második székelyföldi népköltési kötetének az alábbi fejezetei találhatók: *X. Találós mesék. Fogas kérdések* [93 szöveg]; *XI. Gyűjtés közben feljegyzett nyelvtöredékek. (Beszédmondások)* [152 szöveg]; *XII. Mesék* [19 szöveg]; *XIII. Jegyzetek* [134 oldal]. A *Jegyzetek* terjedelmének túlnyomó részét a balladákhoz és népdalokhoz fűzött jegyzetek teszik ki, ezeknek csak egy része egybefüggő, a többi későbbi kiegészítés, betoldott lapokon. A találósokhoz nem tartozik jegyzetanyag.

Találósok Mailand Oszkár kéziratban maradt gyűjteményében

Mailand Oszkár kéziratának *Találós mesék és fogas kérdések* című fejezete kilencvenhárom számozott találós szöveget tartalmaz. A korabeli nyomtatásban megjelent szövegközlések és a mindeddig feltárt kéziratok ismertetében ezt viszonylag nagy egybefüggő szövegkorpusznak tekinthetjük.

A fekete tintával készült lejegyzés nagy része egy kéztől származik. Eltéréseket mutat a 93. számú szöveg, amelynél a tinta színe is kissé eltér a többi szövegtől, valamint egy lapszéli bejegyzés a 649. oldalon.

A szövegek lejegyzése 1901 és 1909 közé tehető, mivel Mailand Oszkár székelyföldi, magyar nyelvű gyűjtéseire 1901-től vannak adataink, második gyűjteményét pedig 1909-ben nyújtotta be közlésre a Kisfaludy Társasághoz (Olosz 2019: 834). A gyűjtés során rendkívül nagy területet járt be, ezen belül nem azonosítható pontosan, hogy hol került sor a találósok lejegyzésére. A kéziratot találós-fejezet hét lapjának jobb felső sarkában ta-

¹³ A Magyar Népmesekatalógus (MNK) köteteiben összesen huszonhat hivatkozás található a kézirat meséire (lásd MNK 2: 97, 150; MNK 3: 37, 108; MNK 4: 182, 201, 280; MNK 6: 81, 166; MNK 7A: 93, 99; MNK 7B: 117, 192; MNK 7C: 93, 162; MNK 8: 34, 36, 53, 54, 66, 91, 94, 159, 162, 180; MNK 9: 104).

lálhatók olyan helynevek, amelyek feltehetően a rögzítés helyére utalnak. Ilyen lokalizáló helynévként szerepel a 642. és 643. oldalon az udvarhelyszéki Nagyalambfalva, a 649. oldalon Zetelaka (áthúzva) és a 650. oldalon Oroszhegy, valamint a 640. és 641. oldalon a T. m. rövidítés. Ugyanakkor nem egyértelmű, hogy a gyűjtés helye az adott lapokon között valamennyi találásra vonatkozik-e. További lokalizáló adatnak tekinthető egy szövegrészlet: a 86. találós megfejtéseként szerepel a kis-küküllői *Pipe nevű falu* (662. oldal).

A kilencvenhárom számozott találós közül az ötödik hiányzik, mivel azt a 641. oldal aljából egy csíkot levágva eltávolították. A kézirat tartalmaz továbbá három számozatlan, kihúzott szöveget is (a 647, 654 és 657. oldalakon), amelyeknek közeli variánsa megtalálható a számozott találósok között. Ezen kívül néhány számozott szöveg is kihúzásra került (a 39, 40, 49, 50. számúak), amelyek a kéziratban szintén több változatban szerepeltek.

A kézirat tehát a variánsok figyelembe vételével nyolcvannyolc különböző találóst tartalmaz, amelyek a népköltési gyűjtemények általános gyakorlatának megfelelően rendezetlenül követik egymást. Nem különülnek el sem az egyes alműfajokhoz sorolható szövegek, sem a verses, illetve prózai találósok. Összetételében és arányaiban a fejezet jól reprezentálja a magyar találósok műfaját. A „klasszikus”, leíró találósok mellett számos tréfás kérdés, szójátékra épülő, illetve beugrató rejtvény olvasható, köztük egy kevésbé ismert „áttalálós”: *Jobb az ember az Istennél / Nincsen rosszabb a kenyéرنél / A bunda melegebb a tűznél. (Jobb, ha az ember Istennél, a menyországban van. A „Nincsen” rosszabb mint a Kenyér. A bunda is melegebb, ha a tűznél van.)*¹⁴

Öt narratív találóst is olvashatunk, ezeket nevezi a 20. századi kutatás szűkebb értelemben véve *találós mesének* (Kovács–Szemerényi 1982). Ezek közül négy (2/50, 3/39, 15, 16) a *Rabszabadító* típus (ATU 927) különböző altípusaihoz tartozik; egy pedig (66) a *Mátyás király és az öreg szántóvető* típus (MNK 921 I*) rövid, rejtvényformájú megfogalmazása. A talányos rövid történetek közül valamennyi ismert a magyar folklórgyűjteményekből, azonban Mailand gyűjtését megelőzően kevés változat jelent meg belőlük (lásd Vargha K. 2010: 118–132). A kéziratban maradt gyűjtések feltárása jelentősen bővítette az ismert variánsok számát.

¹⁴ NM EA 1944/B: 648. 34. szöveg.

Mailand gyűjteményében – szintén a korabeli gyűjtemények általános gyakorlatának megfelelően – megtalálhatók a közköltészeti eredetű, feltehetőleg a szóbeliségben is elterjedt szövegek is. Ezek eltérő mértékben csiszolódtak népnyelvi formájúra, egyes darabokon erősen érezhető a diákos eredet, pl.: *Négy szép atyafiú / Laktanak egy várba, / Ajtó s ablak nélkül. / Csinálatlan házba. / A ki kitalálja / Tallér a markába. / (Dió).*¹⁵

Viszonylag sok szövegnek nem találtam közeli rokonát a korabeli gyűjteményekben, vagy akár a későbbiekben sem. Ugyanakkor ezek formailag, nyelvileg és logikailag is teljesen beleillenek a magyar találósok korpuszába. Mindössze egyetlen szöveg tartozik tulajdonképpen más műfajhoz, egy mondóka (ezen belül kiszámoló), de ennek is elképzelhető találsóként történő használata: *Fát vágok fát, fái mogyarot, régi rakottyat. A ki velem vers, én is avval vers. Fogadok egy kupa borba hogy huszonkettő lesz. (22 szó).*¹⁶

Összefoglalás

Mailand Oszkár találósokra irányuló munkássága az eddig feltárt források alapján összességében nem nevezhető kiemelkedőnek. Bár egyes források szerint összehasonlító igénnyel foglalkozott ezzel a műfajjal, fennmaradt írásaiban csak felületes elméleti megállapításokat tesz, és nem hivatkozik sem a magyar, sem a nemzetközi szakirodalomra. Gyűjtőként ugyanakkor a műfaj és az egyes szövegek kiváló ismeretéről tesz tanúbizonyságot, és kéziratban maradt gyűjteménye figyelemre méltó. Ez különösen akkor szembetűnő, ha anyagát összehasonlítjuk az egykorú – publikált és kéziratban maradt – gyűjteményekkel. Erre itt csak egy rövid példát hoznánk.

Az Etnológiai Archívumban megtalálható egy másik kéziratban maradt erdélyi találsógyűjtemény a 19. és 20. század fordulójáról, Kanyaró Ferenc lejegyzésében.¹⁷ A Torda környéki, hetvenöt szöveget magában foglaló gyűjteményben jóval több a hiányos vagy pontatlan szöveg, mint Mailand székelyföldi korpuszában. Kanyaró rövid bevezetőjében utal rá,

¹⁵ NM EA 1944/B: 651. 45. szöveg.

¹⁶ NM EA 1944/B: 646. 18. szöveg.

¹⁷ Kanyaró Ferenc: *Találós mesék.* (é. n.) Kézirat. NM EA 2168.

hogy igyekezett a 'mesék megfejtésének utánajárni', és pontosan jelezte, „hol a megfejtés kétséges vagy ismeretlen”.¹⁸ A két kézirat eltér abban, hogy Mailandé már kiadásra előkészített, válogatott szövegeket foglal magába, míg Kanyaró a talált adatok teljeskörű rögzítésére törekedett. Ugyanakkor a tordai kéziratban a találósokhoz fűzött jegyzetek sem világítanak rá az adatközlők tévesztéseire, és több helyen a hiányos szövegeket sem tudta kiegészíteni Kanyaró Ferenc.

A kéziratban maradt gyűjtések anyagának minél teljesebb feltárása és számítógépes elemzésre is alkalmas adatbázisba rendezése a magyar találósok összehasonlító vizsgálatának lehetőségeit várhatóan jelentősen kibővíti majd. Addig is elmondható azonban, hogy a 19. és 20. század fordulójáról fennmaradt kéziratos találósgyűjtemények közül Mailand Oszkáré az egyik legnagyobb és legteljesebb. Kilencvenhárom találósát a Függelékben változtatás nélkül adom közre, emléket állítva az erdélyi népköltészet fontos gyűjtőjének.

Szakirodalom

Arany László

1862 *Eredeti népmesék*. Heckenast Gusztáv, Pest.

Domokos Mariann – Gulyás Judit (szerk.)

2018 *Az Arany család mesegyűjteménye. Az Arany család kéziratos mese- és találósgyűjteményének, valamint Arany László Eredeti népmesék című művének szinoptikus kiadása*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Universitas Kiadó–MTA Könyvtár és Információs Központ, Budapest.

Faragó József

1981 Mailand Oszkár és a román folklór. *Ethnographia* XCII. (2–3) 487–498.

[Hegedüs István]

1888 Értesítő. *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcsélet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának Kiadványai* V. (3) 258.

¹⁸ NM EA 2168: 1.

Kálmány Lajos

1881 *Szeged népe I. Ős Szeged népköltése*. Réthy Lipót és fia, Arad.

1882 *Szeged népe II. Temesköz népköltése*. Réthy Lipót és fia, Arad.

1891 *Szeged népe III. Szeged vidéke népköltése*. Bába Sándor könyvsajtóján, Szeged.

Kovács Ágnes

1977 az átkozott piperetyúk. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon I. A–E*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 164–165.

Kovács Ágnes – Szemerkenyi Ágnes

1982 találós mese. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon V. Sz–Zs*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 163.

Kriza János

1863 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. I. kötet. Stein János Erd. Muz. Egyleti könyvtárúrus bizománya, Kolozsvár.

Kriza János – Orbán Balázs – Benedek Elek – Sebesi Jób

1882 *Székelyföldi gyűjtés*. (Magyar Népköltési Gyűjtemény III.) Athenaeum, Budapest.

Kun Róbert

1888 A Társulat 1885. év 1886. évi működésének rövid vázlata. In: Uő (szerk.): *A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve az 1885-ik és 1886-ik évekről. Negyedik kötet*. Franklin-Társulat könyvnyomdája, Budapest, 111–126.

Landgraf Ildikó

2011 A folklorisztika önálló tudományszakká válása (1890–1920). In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz I.1. Táj, nép, történelem*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 158–174.

Mailand Oszkár

1890 Az oláh népköltészet fő jellemvonásai (Különös tekintettel az 1888. év nyarán, a Kisfaludy-Társaság segélyével eszközölt gyűjtésekre) (Bemutattatott 1889. április 24-dikén). *A Kisfaludy Társaság Évlapjai*. Új Folyam 24. (1889–1890) 85–113.

1891a Újabb adatok az oláh nép költészetéhez. Jelentés (Bemutattatott 1890. január 26.). *A Kisfaludy Társaság Évlapjai*. Új Folyam 25. (1890–1891) 75–106.

1891b Rumén találós mesék. (Felolvasatott a társaság 1891. február hó 28-iki ülésén.) *Ethnographia* II. (3–4) 127–130.

1898 Az oláh néphit és népköltészet jellemző vonásai (Ujabb adalékok) (Különös tekintettel az 1894–96 években a Kisfaludy-Társaság segítségével eszközölt gyűjtésekre). *A Kisfaludy Társaság Évlapjai*. Új Folyam 27. (1897–1898) 102–133.

Mailand Oszkár (gyűjt. és szerk.)

1905 *Székelyföldi gyűjtés*. (Magyar Népköltési Gyűjtemény VII.) Athenaeum, Budapest.

Mailand Oszkár – Őit, Ana

1981 *Poezii populare românești din Transilvania*. Ediție îngrijită de Ana Őit. Prefața de Ion Iliescu. Editura Minerva, București.

Mándoki László

1980 Szóbeli rejtvényeink gyűjtés- és kutatástörténete. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 24. (1979) 301–326.

Merényi László

1861 *Eredeti népmesék* I–II. Heckenast Gusztáv, Pest.

Moldován Gergely

1899 Alsófehér vármegye román népe. Néprajzi tanulmány. In: Alsófehér vármegye közönsége (kiad): *Alsófehér vármegye monográfiája* I/2. *Alsófehér vármegye néprajza*. Nagenyedi Könyvnyomda és Papírárugár Részvénytársaság, Nagy-enyed, 725–1048.

Olosz Katalin

2014 Népköltészeti gyűjtések Erdélyben a néprajz önálló tudományterületté válásának időszakában (1889–1914). In: Keszeg Vilmos – Szász István Szilárd – Zsigmond Júlia (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 22. *Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 15–39.

2019 Mailand Oszkár és a Kisfaludy Társaság. In: Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel (szerk.): *Aranymadár. Tanulmányok Tánzos Vilmos tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet–Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 823–841.

(sz. n.)

1888 A Múzeum nyelv-, bölcs.- s tört. szakosztályának gyűlése. *Kolozsvár* II. (114) máj. 18. [4.]

1895 Román találós mesék. *Magyar-román szemle. „UNGARIA” melléklete*. I. (3) 87.

Török Károly

1872 *Csongrád megyei gyűjtés.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény II.)
Athenaeum, Pest.

Vargha Gyula

1909 Titkári jelentés. *A Kisfaludy Társaság Évlapjai.* Új Folyam 43.
(1908–1909) 7–11.

1910 Titkári jelentés. *A Kisfaludy Társaság Évlapjai.* Új Folyam 44.
(1909–1910) 15–20.

1911 Titkári jelentés. *A Kisfaludy Társaság Évlapjai.* Új Folyam 45.
(1910–1911) 13–17.

Vargha Katalin (összeáll.)

2010 *Magyar találós kérdések. 19. századi szövegek antológiája.* Tinta
Könyvkiadó, Budapest.

Vikár Béla

1905 *Somogy megye népköltése.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény VI.)
Athenaeum, Budapest.

Voigt Vilmos

1985 A Magyar Népköltési Gyűjtemény új folyamának megindítása.
Ethnographia XCVI. (1) 146–151.

Archivális források

Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma = NM EA

NM EA 1944 Mailand Oszkár é. n. *Népköltészeti gyűjtés. Székelyföld.*

NM EA 2168 Kanyaró Ferenc é. n.: *Találós mesék.*

Függelék

Találás mesék és fogas kérdések

(Mailand Oszkár é. n.: *Népköltészeti gyűjtés. Székelyföld*. Kézirat, Néprajzi Múzeum Etnológiai Archivuma, Budapest. NM EA 1944/B: 639–664.)

[639.]¹⁹

X. Találás mesék.

Fogas Kérdések.

[640.] Találás mesék és fogas kérdések.

i. T. m.²⁰

1. Sem egy ujynyi, sem félujynyi, mégis lesz belőle két tekenyő s két lapító s egy sapka.²¹

(Cseremakk. Csuklyájában van a subája. Mikor a cseremakk a fárúl le-esik, akkor marad a sapkája. A bele, ha megtöröd, kétfelé válik; ez a két lapító. A csuklyája kétfelé válik; ez a két tekenő.²²

2. Én is ettem, belőlem is ettek, alattam is ettek s fölöttem is ettek.

(Egy szegény asszony utazott. Férje el volt ítélve örökös rabságra. Így tréfabeszédből azt hozták fel neki, hogyha olyan mesét tud fejteni, hogy azt nem tudják ott megmondani, akkor az urát kibocsássák. Isten sugárolta neki s ő ezt tette fel „Én is ettem, belőlem is ettek, alattam is ettek, felettem is ettek.”

¹⁹ A szögletes zárójelben lévő arab számok a kéziraton található, piros ceruzával írott és bekarikázott oldalszámokra utalnak. Ez a számozás feltehetőleg az archívum munkatársaitól származik. A lapok jobb felső sarkában egy korábbi, pecsételt számozás is található, amely a piros ceruzás számoktól eltér. Ennél is korábbi oldalszámozás nyomát találjuk a lapok tetején középen, azonban ez csak egyetlen lap esetében kiolvasható: a 646. oldalon felül középen a 266-os szám.

²⁰ A kéziraton találás-fejezetének hét lapján (640, 641, 642, 643, 649, 650, 653) a jobb felső sarokban helynév vagy feltehetőleg szintén a gyűjtés helyére utaló rövidítés található.

²¹ Az egyes találások előtti számok a kéziraton feltüntetett sorszámozást követik. Utólagos számozásra utal a szövegektől kissé eltérő színű tinta, valamint a számok szabályos elhelyezése a szövegek előtt.

A szövegek eredeti írásképét csak részben őriztem meg. A sortöréseket csak a ritmikus találások esetében követem, valamint a megfejtések előtt. A hosszabb szövegek esetében az esetleges bekezdéseket megtartottam.

A kéziratos szövegek átírása során az *Arany család mesegyűjteménye* című kritikai szövegkiadás alapelveit és jelöléseit követtem (lásd Domokos–Gulyás 2018: 162): alsó indexben szerepelnek a kihúzott, felső indexben a javított, utólagos korrekciót tükröző szövegek. Amennyiben a kihúzás, illetve korrekció a lejegyzőtől eltérő kéztől származik, az adott szövegrészek *kurzíválva* szerepelnek alsó, illetve felső indexben. A sajtó alá rendező textológiai megjegyzései lábjegyzetekben olvashatók.

²² Vö. a 49. szöveggel.

(Hát ahogy az asszony ment, kis gyer^mekkel ment szoptatva. Hát ahogy egy hidhoz érkezett, megehült s hogy víz is volt közel elévette az eleségét s ott evett a kis gyermeket szoptatva.²³

[641.]²⁴

T. m.

A kenyérmorzsák hullottak le a vízbe s ott a halak ettek. A hid szögénél volt egy égőrfá s azon volt egy szarkafészek, s a szarka vitte a fiainak az ételt.)

Hogy senki sem tudta megfejteni, ő elmondá s férjét megszabadítá az nehéz rabságból.

3. Ettem sültet, főttet

Fa hegyin, föld alatt

Nem erre a világra lettet.²⁵

(Egy tehent megüttek egy bottal. A kis borjú akkorácska vót benne, hogy már nagy. A mézárósné a borjut megkévánta s ett belőle.)

4. A földön minden embernek vagyon, de Istennek nincs.

(Bűn).²⁶

[642.]

Nagygalambfalu

6. Kétször született a világra

Piros a szakálla

Kántorságot visel

Éltínek napjába.

(Kakas.)

7. Szántóvető ember mindennap lát ójat,

Császarok, kirájak ritkán látnak ójat,

Isten ő felsége sohase lát ójat.

(Olyant mint ő maga)

8. Kettő jól áll.

Kettő jól jár

Kettő nem szereti egymást.

(Ég – föld,

Nap – hóld.

Tűz víz)

²³ Vö. az 50. szöveggel.

²⁴ A lap aljából egy csík hiányzik, ezen lehetett feltehetőleg a kéziratból hiányzó 5. számú szöveg.

²⁵ Vö. a 39. szöveggel.

²⁶ Vö. a 40. szöveggel és a 657. oldalon szereplő számozatlan szöveggel.

9. Mikor van a mónár a malomban fej nélkül?
(Mikor a likon nézi a kerekeket)
10. Melyik ló lát hátul eppen ojjan jól mint elől?
(A vak ló)

[643]

Nagygalambf[alu]

11. Asszony nem vót
Nem is lett,
Mégis tavaj
Szilvát ett.
(Vén leány).
12. Négy feje,
Negyven lába
Huszonhat fabocskora.
(Kerékfej
Fentők
Kerékfalak)²⁷
13. Négy esztendős borjú hányad fűre megy ki?
(Másodfűre.)
14. Mért tesznek az unitáriusok kakast a torony tetejére.
(Mert, ha tyúkot tennének, az asszonyok nem tudnának felmenni, hogy
megnézzék, hogy tojos e?)

[644]

15. Egész nyul,
Mért fél ez?
Tizenkettő,
Mért nincs ez?
Felül pecsét,
Alul likas.
Mért van ez?
(Az asszony férje a börtönben volt. Küld az asszony neki egy nyulat süt-
ve, tizenkét almát s egy kulacs bort lepecsételve. – A legény, a ki vitte,
megette a fél nyulat s a tizenkét almát is; a kulacsot pedig alul kifurta s
kiitta a bort.)

²⁷ Vö. a 62. szöveggel.

16. Kerek kövön állok
Kerek likon látok
Egy hétesztendő holtban
Hét elevent látok.
(Egy ember be volt zárva. Az ajtó küszöbe egy malomkő volt s az ajtóban egy lyuk. Azon kinézett a rab, s látott egy kocsuban egy lófejet; abba egy czienege beleköltött hetet.)

[645]

17. Virágzik és nem gyümölcsözik.
(Virágos kender)
Gyümölcsözik és nem virágzik.
Magos kender

[646]

18. Fát vágok fát, fáí mogyarot, régi rakottyát. A ki velem vers, én is avval vers. Fogadok egy kupa borba ^{hogy} huszonkettő lesz.
(22 szó).
19. Isten adta derekát, ember fúrta a likát.
(Lopótök).
20. Mér esik a hó
(Mert nem jöhet lajtorján)
21. Miért kapálják a szöllöt
(Mert nem szánthatják).
22. Hogy vetik a magyar „o”-t.
(Kereken).
23. Nekem is van, neked is van
Még a kis virágnak is van.
Csak Istennek nincsen.
(Árnyéka).

[647]

24. Erdőn vágják, réten hizik, falun dombérozik
(Szíta).
25. Szór maga, szór nadrágja
Szilágyi bársony szakálla
(Kecske).

26. Miért csinálják a kemenczét a házba?
(Mert nem csinálhatják a házat a kemenczébe):

27. A hótt lón a patkó mit ér?
(A ló körmét éri).²⁸

A döglöt lón mit ér a patkó, (A körmit)

28. Utón megyen, meg se áll
Hanyat fekszik, fel se száll
(Arnyék).

29. Vizen megyen, nem locsog,
Nádon megyen, nem koczog.
(Arnyék).

[648]

30. Erdőn vágnak, faluban lelket tartok
(Bölcső.)

31. Utak mellett urfiak állnak
(Kalangyák).

32. Az erdőkön vasvillák járnak.
(Kecskék).

33. Sárga apa, zöld anya
Aranygyermek alatta.
(Szólótó, gerezd).

34. Jobb az ember az Istennél
Nincsen rosszabb a kenyérnél
A bunda melegebb a tűznél.
(Jobb, ha az ember Istennél, a menyországban van. A „Nincsen” rosszabb mint a Kenyér. A bunda is melegebb, ha a tűznél van.)

35. Nyargal a paripa a gyenge bárányon
Meg sem tántorodik, csak nyerit vastagon.
(A húron a nyirettyű.)

²⁸ Törölt szövegrész, a kéziraton átsatírozva.

[649]

Zetelaka.

36. Az ember haja mér szürkül meg elébb, mint a bajusza.
(Mert elébb nőtt)
37. Ki kakassa szól legelébb a faluba
(A tyúké)
38. Hogy lehet egy tyúkot úgy megültetni, hogy vagy tyúk vagy kakassa legyen belőle.
(Hát csak egy tojást teszek alája)²⁹

[650]

Oroszhegy
?

39. Ettem sültet, főttet, nem a világon lettet.
(Egy mészáros megölt egy tehenet. Kis borju vót benne s ebbő, a mészáros evett)³⁰
40. A földön minden embernek vagyon, de a jó Istennek nincs.
(Büne)³¹
41. Hogy tudnál száz darab marhát venni, hogy a marha is száz darab legyen, az ára is száz huszas legyen; de legyen abba borju és ökör es, tehén es.
(Kilencven borju negyvenöt huszas, kilencz tehén negyvenöt huszas, egy ökör tiz huszas.)
42. A temető zúgott, a koporsó úszott, a halott sírt.
(Mikor Jónást elnyelte a cethal)

[651]

43. Hosszu mint egy pácza,
Kerek mint egy alma,
Reczés a teteje
Háromözer benne.
(Mák).

²⁹ A szöveg mellett nehezen olvasható lapszéli bejegyzés: *Hasonló vmi. [?] Vikár 249. ol.* A megjegyzés bizonyára a Vikár Béla somogy megyei gyűjtéséből a Magyar Népköltési Gyűjtemény VI. kötetében megjelent szövegre utal: „Mikor van a kotlós tiknak mind egyforma csibéje? (»Mikor ippen oijan, mind az anyja.« – »Nem hanem mikor ippen egyget költ.«)» (Vikár 1905: 249, 76. szöveg)

³⁰ A teljes szöveg áthúzogatva. Vö. a 3. szöveggel.

³¹ A teljes szöveg áthúzogatva. Vö. a 4. szöveggel és a 657. oldalon szereplő, szintén áthúzott, számozatlan szöveggel.

44. Fehér a kalapja,
Zöld a dolománya,
Vörös a nadrágja,
Fekete csizmája.
(Haricska)
45. Négy szép atyafiú
Laktanak egy várba,
Ajtó s ablak nélkül.
Csinálatlan házba.
A ki kitalálja
Tallér a markába.
(Dió).

[652]

46. Mikor ifjú valék,
Nagy várakat rakék.
Mikor megvénültem,
Roktön elrepültem.
(Hangya)
47. Mikor a szarka a két esztendőt eltöltötte, hua megy?
(A harmadikba)
48. Elment az asszony a komaasszonyához s mondja: „Adjon nekem komamasszony, ha kendnek nem kell”! Feleli a komaasszonya: „Én adnék es, csak nekem es kell. Ha nekem nem kell odadhatom, de ha nekem es kell nem adhatom.
Mi az a mit nem adhat?
(Bölcső)

[653.]

T.
Oroszhegy

49. Sem egy ujjnyi, sem két ujjnyi, mégis lesz belőle két tekenő, két lapító s egy sapka.
(Cseremakk. – Amikor a fáról leesik, akkor marad a sapkája; a bele kiesik kétfelé válik, ez a két lapító, a csuklyája is kétfelé válik s lesz belőle két tekenő.)³²
50. Én is ettem, belőlem is ettek, alattom is ettek s fölöttem is ettek.

³² A teljes szöveg áthúzogatva. Vö. az 1. szöveggel és a kézirat 654. oldalán található, számozatlan szöveggel.

(Egy szegény asszony utazott, hogy férjét felkeresse, a ki örökös rabságra vót ítélve. Mikor így kis gyermekével megérkezett volna a ferjihez, tréfabeszédből azt adják fel neki, hogy ojan mesét tudjon mondani, a mejjét ott megfejteni nem tudnak, akkor a ferjit kibocsássák.

Az Isten sugárolta neki, hogy elmondta azt a mesét.

Senki se tudta megfejteni, de ő megmondta: Ahogy az asszony ment a kis gyerekekkel szoptatva, megéhezett. Hogy víz is legyen közel, hát leült egy hidon s elévette az eleségit s ott evett a kis gyermeket szoptatva. A kenyérmorzsocskák hullottak bé a vízbe s ott a halak ették. A híd szegénél volt egy egőrfa s azon vót egy szarka fészek. Vitte a szarka az ételt a fiokoinok.)³³

[654]

51. Tíz egyenes, öt horgas
A közepe likas
(Kerék)

52. Két lyúk egymást nézi
(Cseber két füle).

53. Ingem, téged levágának
Ingem reád ragasztának.
Én is élek, te is élsz
Nálam nélkül semmit érsz.
(Fát, oltóágot megvágják. Oltóágot a fába beteszik).

Kitelik belőle két tekenyő, két lapító s egy sapka.
(Cseremakk).³⁴

54. Kétszer ketté = három.
(Ha valamit kétszer vágunk ketté, három részt kapunk).

[655]

55. Küjjel is szőrös, bejjül is szőrös, amire teszik az is szőrös.
(Sipka)

56. Hány kenyér sül esztendeig.
(Egy sem).

57. Mért száll a varju a boglyakaró tetejére.
(Mert nem szállhat a tövére)

³³ A teljes szöveg több vonallal áthúzva. Vö. a 2. szöveggel.

³⁴ Számozatlan szöveg. A teljes szöveg áthúzóztatva. Vö. az 1. és a 49. szöveggel.

[656]

58. Száz uj megyen, öt fej, négy lélek
(Halott és négy vivő).
59. Erdön terem, mezőn legel,
Vas a szájá tüzet lehel.
Fuvó.

[657]

60. Ezer madár megreppen
Egynek szárnya szakad
Mind az ezer megáll.
(Fonál a szövőszéken).
61. Van egy tyúkom, a föld alá tojik. ott kőt.
(Foghagyma.)

Az embernek van, az Istennek nincs.
(Bűne)³⁵

62. Negyven lába, husz bocskora.
(4 keréknek van 40 fentője s 20. fala).³⁶
63. Hegyi virág, mezei virág, kerti virág mikor találkoznak.
(Mikor a kenderből szőtt abroszra ká poszta kerül s melléji bort adnak).

[658]

64. Ha egy csizmát a sokadalomba megveszünk, még mi kell hozzá, hogy fel lehessen huzni.
(Még egy csizma, hogy egy pár legyen.)
65. A református templom tetejére, miért tesznek gombot.
(Mert e'iszen nem tehetnek keresztet).
66. Hegyen hó, vőgyben tó.
Harminczketű közül egy se jó.
(Mikor az ember megöregszik fején fehér a haj, szája nyálas, fogai közül egy se jó).
67. Mindennek van, még egy hajszálnak es.
(Árnyék)

³⁵ Számozatlan szöveg. A teljes szöveg áthúzóztatva. Vö. a 4. és a 40. szöveggel.

³⁶ Vö. a 12. szöveggel.

68. Tipeg topog a récze
Tojik tizet, kőt kilenczet
Nevel negyvenet, repit százat
(Ugorka. Lassan kikel, lassan nevelkedik. van sok virága, de csak egy rész terem, sok magja van.)

[659]

69. Egy kalap alatt ezeren is laknak.
(Mák)
70. Zöld a háza, négy szabája.
Nogy komondor ügyel rája.
(Dió)
71. Ha fölkelne éjig érne
Ha szeme és keze volna.
Mindent látna, megfoghatna.
(Az út).
72. Hova méssz te horihorgas?
Mi bajod veled te fekete likas?
Mikor az én farkam végig aranyos.
(A kemény kérdezi a lángot. (Első sor)
A láng felel (Második és harmadik sor).
73. Mijjen inget visel a násznagy?
(Férfiinget).

[660]

74. Milyen levest főzött Éva Ádámnak legelőbb.
(A világ első levesét)
75. Egy koczának tíz malaccza,
Mínd a tíz a fejit szopja.
Tíz malacznak öt csizmája
Öt csizmának egy patkója.
(Kerék. Tíz fentő, öt keréktalp, egy ráf. (Vasabroncs).
76. A kenyérben sok a semmi
A mit nem lehet megenni.
(Likacsok)
77. Mit nem mos le a víz
(A bűnt.)

78. Vaslajtorján felhagék,
Bórszékembe felülék,
Csonttal vasat rágaték.
(Mikor az ember felszáll a lóra a kengyelbe teszi a lábát, beül a nyeregbe
s a kantárt meghuzza.)

[661]

79. Két tyúk hány pár.
(Egy sem, mert egy kakas és egy tyúk tesz egy párt).
80. Mije van a vilagon mindennek?
(Neve).
81. Mikor van a legtöbb fa az erdőn?
(Mikor legtöbb szekér van benne).
82. Hány betűből áll a biblia?
(Hat betűből).
83. Miben különbözik Ádám a többi férfióktól?
(Abban, hogy neki nem volt anyosa).
84. Kétszer születik a világra
Magától feláll a lábára
s kláris fityeg a nyakába.
(Pulyka. Egyszer mint tojás, másodszer mint pulykafioka jön a világra,
gyöngyös a nyaka.)

[662]

85. Halála után mit eszik az ember?
(Hát, ha a hal állát megette, megeheti a dörékát is, meg egyebet is.).
86. Több száz esztendősnél, még sincs anyatolla,
Sok ügyes embernek, vót már a hazája.
(Pipe nevü falu.)
87. Hogy lehet öt sing gyócsból egy inget, egy törölközőt és egy harisnyát
csinálni?
(Minden megvan az ingben, mert ezt törölközőül is használja a paraszt
s kebelébül harisnyát csinál).
88. Hogy lehetne hat veder bort elosztani két apa és két fiú közt, hogy mind-
egyiknek két veder jusson.
(Az apa kap két vedret, ennek fia (a ki fiu, de szintén apa) kap két ved-
ret s ennek fia kap két vedret).

[663]

89. Az ellenség a házamra jöve. A házam az ellenség szájából kifutott, Magam az ellenség szájában maradtam.
(A víz a hálnak háza. A víz a hálóból kifutott s a hal a hálóban maradt.)
90. A kerek ég alatt, kerek istenfája.
Kerek istenfának szép tizenkét ága
Szép tizenkét ágnek ötvenkét virága
Ötvenkét virágon három aranyalma.
(Ev, hónapok, hetek, három főünnep.)
91. Aranytőkén aranytál,
Aranytálban aranymáj
Abból eszik sok kis száj.
(Köpü, lép, méz).

[664]

92. Háromszáz karú, ötvenkét hattyu, tíz fészek s három tojás benne.
(Háromszáz hétköznap, ötvenkét vasárnap, tíz ünnepnap s a három nagy ünnep)
93. Erdőn lettem, megölettem,
Halva éneklődé lettem.
(Hegedű).³⁷

Oszkár Mailand și ghicitorile

Studiul de față prezintă activitatea de culegere folclorică a lui Oszkár Mailand (1848–1924) cu privire la ghicitori, inclusiv colecția sa rămasă sub formă de manuscris. Mailand a fost culegătorul folclorului transilvănean la cumpăna secolelor XIX–XX, care a efectuat culegeri de folclor român și maghiar cu sprijinul Societății Kisfaludy. Prima parte a colecției sale, intitulată *Culegere din Secuime (Székelyföldi gyűjtés)*, a apărut în volumul VII al *Colecției de Poezie Populară Maghiară*, însă a doua parte s-a păstrat doar sub formă de manuscris. În cadrul acesteia s-a păstrat și colecția sa de ghicitori de diverse tipuri, care demonstrează o cunoaștere aprofundată atât a genului, cât și a textelor. În anexele studiului apar pentru prima dată sub tipar textele culese, needitate până în acest moment.

³⁷ A szöveget a többi szövegtől eltérő, a számozással azonos tintával írták.

Oszkár Mailand and His Collection of Folk Riddles

In this paper Katalin Vargha discusses Oszkár Mailand's (1858–1924) research on riddles, and his unpublished collection preserved in the Archives of the Museum of Ethnography in Budapest. Mailand was a collector of Transylvanian folklore at the turn of the 19th and the 20th century, who studied first Romanian, then Hungarian folk poetry supported by the Kiszaludy Society. The first volume of his *Collection from Szeklerland (Székelyföldi gyűjtés)* was published in the representative folklore series *Hungarian Folk Poetry Collection*. The second part however, including his notable collection of Hungarian riddles, remained unpublished. The manuscript gives evidence of Mailand's excellent knowledge of this folklore genre as well as the individual texts. The riddles from his collection appear in print for the first time in the Appendix.

